

# Լ Ռ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը \*)

## IV

Այն օրն ամբողջ ես թափառել էի լեռներում ու անտառներում, լսել էի իմ սիրած գետակի շառաչը և շնչել էի մարգագետինների բուրմունքը: Տուն էի վերադառնում երեկոյեան այնքան նշանակալից դարձած ծառուղիով ու մտածում էի, թե ուր որ է, կը տեսնեմ իմ խաղաղ դոյուլթիւնն այսպէս աղմկող կանացի զոյգը: Ճանապարհը դատարկ էր, նրանք չկային: Ես զարմացած մնացի՝ այնքան օրերից յետոյ՝ առաջին անգամն էր պատահում այդ: Տարօրինակ էր, բայց ես ցաւեցի, որ նրանք դուրս չէին եկել: Ինձ նոյնիսկ վիրաւորական թւաց նրանց բացակայութիւնը, կարծես մենք լռութեամբ խօսք էին տուել իրար միշտ պատահել այս ճանապարհին, և այսօր նրանք դրժում էին իրանց խօսքը:

Մի փոքրիկ աղջիկ յայտնուեց, որ պարանով քաշ էր տալիս յետևից մի վտիտ այծ. կենդանին չէր հնազանդւում և անդադար նետւում էր աջ ու ձախ՝ ճանապարհի եզրերի խօտը ճարակելու համար. աղջիկը չարչարւում էր, նա տխուր էր. ես նայեցի ու անցայ. ինձ զբաղեցնում էր միայն մի հարց, թե ինչո՞ւ ծանօթ զոյգը չկայ այսօր: Յետոյ ինքս ինձ վրայ զայրացայ, որ ես կարող եմ միանգամայն անտարբերութեամբ անցնել այս փոքրիկ աղջկայ առաջից, որ այնպէս վշտացած էր և այնպէս կարօտ օգնութեան, և մտածել միայն այն կանանց մասին: Ես միշտ հաւատացած էի, թե լուրջ,

\*) Տե՛ս «Մուրճ», № 1.



բարեխիղճ մարդ եմ, կեանքի իրերի մէջ երկրորդականն ու առաջնակարգը զատել գիտեմ. այժմ տեսնում էի, որ այդ էլ ճիշտ չէ, դրսի աշխարհի երևոյթների կարեւորութիւնը միանգամայն յարաբերական էր իմ եսի այս կամ այն տրամադրութեանը: Ուրբան դժուարութեամբ է մարդ ճանաչում ինքն իրան, և ինչպէս յաճախ նա անկեղծօրէն վերագրում է իր անձին յատկութիւններ, որոնցից միանգամայն զուրկ է, և հերքում է ուրիշները, որոնք իր հոգու իսկական պատկերն են կազմում: Դարձեալ այդ ահաւոր լուութիւնը, մտածում էի ես, նա է, որ անգամ մեզանից ծածկում է մեր սեփական նկարագիրը, մեր սեփական կարողութիւնները: Հեռում՝ տան դրան առաջ նկատեցի տանտիկնոջը, յիշեցի, որ այս երեկոյ նրան հաղորդելու եմ յաջորդօրը մեկնելու իմ վճռական որոշումը, նա ընդառաջեց ինձ, ինչպէս այն առաջին երեկոն, երբ եկել էին իրնոր պանսիոնները:

—Է՛, սիրելի նկարիչ, ապաց նա, տիկինը մեկնեց շտապով և խնդրեց մնաս բարի ասել ձեզ:

—Մայրը:

—Այո՛, նա ինքը, ուրիշ ո՛վ:

—Իսկ Կլարան:

—Նա այստեղ է:

—Մենակ:

—Ո՛չ, ինչպէս կարելի է խեղճին մենակ ձգել. նրան այսուհետեւ քոյրն է խնամելու, որ քիչ առաջ եկաւ: Ջահիլ, սիրուն այրի է, այնքան սիրուն է, այնպէս նման է քրոջը, այնպէս նման, որ կարելի է շփոթել. անուան էլ իմացայ՝ Մարգարիտ, ես սիրում եմ այդ առունը...

Նա էլի շատ բան պիտի պատմէր, անշուշտ վերջիվերջոյ աւելացնելու էր, թէ ինքը տարիներ առաջ ճանաչում էր այդ անունով մի սիրուն այրի, բայց ես առաջանցայ, մտախօհ ու լուռ բարձրացայ սենեակս: Մէկը գնացել է, միւսը նրան փոխանակել: Մարդիկ են,



իրանց համար ապրում են, իրանց ցաւերն ու հոգսերն ունին, իրանց ուրոյն ճակատադիրը, որ իմի հետ ոչ մի կապ չունի անշուշտ, ինչպէս այն փոքրիկ աղջիկը, որ քաշ էր տալիս յետեւից իր վտիտ այծը: Եւ այնուամենայնիւ այդ երեկոյ ես չկարողացայ տանտիկնոջս յայտնել իմ մեկնելու որոշումը: Վարմունքս ինձ տարօրինակ էր թւում: Բացարձակ անհատականութիւնը՝ մտածում էի ես, երեւի մի անհիմն, անտրամաբան հասկացողութիւն է, մի անկարելիութիւն այս մեր ողբալի աշխարհում: Կեանքը իր ամենապարզ արտայայտութիւններով անգամ խնձողուած բախտերի մի ցանց է, ուր մէկի ուրոյն, ըստ երեւոյթին միանգամայն անկախ շարժումը՝ միւսի համար մի անակնկալ ու վճռական դիպում է: Տիեզերքում ոչինչ և ոչ ոք բացառապէս իր համար չի շարժւում, ինչպէս որ ծովի ոչ մի ալիք օղակ չի կազմում առանց բիւրաւոր ուրիշ ալիքներ հրհրելու:

Ինչո՞ւ տանտիկնոջս չը յայտնեցի վաղը մեկնելու իմ որոշումը: Պատասխանի փոխարէն յիշեցի նրա խօսքերը՝ Վահիկ, սիրուն այրի է, քրոջը նման: Վերջին երկու խօսքերը մեխի պէս ցցուեցին գլխումս: «Բրոջը նման»... ինձ չափազանց հետաքրքիր էր թւում իմանալ, թէ որքան ճշմարիտ է այդ: Ես, որ մի կէս ժամ առաջ այդ անծանօթ կնոջ դոյութիւնն անգամ չգիտէի, այժմ ամբողջապէս տարուած էի նրանով և այրւում էի նրան տեսնելու ցանկութեամբ: Ի՞նչ է կատարւում լուծեան մէջ, որ մեզանից այնպէս խուսափում է և յայտնւում, երբ ինքն է կամենում. մի՞թէ մեր բախտերի տէրը միշտ լուծութիւնն է և ոչ խօսքը:

Սենեակումս քայլում էի յետ ու առաջ և ամեն անգամ հարեւանողիններիս ինձանից բաժանող դրանը հասնելով՝ դարձեալ մի անյաղթելի պահանջ էի զգում աչքս դնել այն փոքրիկ անցքին: Միւս կողմում այժմ մի անծանօթ կին կար, ջահիլ ու սիրուն, դայթակղութիւնը զօրեղ էր, նախկին կիզիչ տենչը իր բոլոր ուժովը:



բարեխիղճ մարդ եմ, կեանքի իրերի մէջ երկրորդականն ու առաջնակարգը զատել գիտեմ. այժմ տեսնում էի, որ այդ էլ ճիշտ չէ, դրսի աշխարհի երեւոյթների կարևորութիւնը միանգամայն յարաբերական էր իմ եսի այս կամ այն տրամադրութեանը: Որքան դժուարութեամբ է մարդ ճանաչում ինքն իրան, և ինչպէս յաճախ նա անկեղծօրէն վերադրում է իր անձին յատկութիւններ, որոնցից միանգամայն զուրկ է, և հերքում է ուրիշները, որոնք իր հոգու իսկական պատկերն են կազմում: Դարձեալ այդ ահաւոր լուծիւնը, մտածում էի ես, նա է, որ անգամ մեղանից ծածկում է մեր սեփական նկարագիրը, մեր սեփական կարողութիւնները: Հեռում տան դրան առաջ նկատեցի տանտիկնոջը, յիշեցի, որ այս երեկոյ նրան հաղորդելու եմ յաջորդօրը մեկնելու իմ վճռական որոշումը, նա ընդառաջեց ինձ, ինչպէս այն առաջին երեկոն, երբ եկել էին իրնոր պանսիոնները:

—Է՛, սիրելի նկարիչ, ասաց նա, տիկինը մեկնեց շտապով և խնդրեց մնաս բարի ասել ձեզ:

—Մայրը:

—Այո՛, նա ինքը, ուրիշ ո՞վ:

—Իսկ Կլարան:

—Նա այստեղ է:

—Մենակ:

—Ո՛չ, ինչպէս կարելի է խեղճին մենակ ձգել. նրան այսուհետեւ քոյրն է խնամելու, որ քիչ առաջ եկաւ: Ջահիլ, սիրուն այրի է, այնքան սիրուն է, այնպէս նման է քրոջը, այնպէս նման, որ կարելի է շփոթել. անունն էլ իմացայ՝ Մարգարիտ, ես սիրում եմ այդ անունը...

Նա էլի շատ բան պիտի պատմեր, անշուշտ վերջիվերջոյ աւելացնելու էր, թէ ինքը տարիներ առաջ ճանաչում էր այդ անունով մի սիրուն այրի, բայց ես առաջանցայ, մտախօհ ու լուռ բարձրացայ սենեակէ: Մէկը գնացել է, միւսը նրան փոխանակել: Մարդիկ են,



իրանց համար ապրում են, իրանց ցաւերն ու հոգսերն ունին, իրանց ուրոյն ճակատագիրը, որ իմի հետ ոչ մի կապ չունի անշուշտ, ինչպէս այն փոքրիկ աղջիկը, որ քաշ էր տալիս յետեւից իր վտիտ այծը։ Եւ այնուամենայնիւ այդ երեկոյ ես չկարողացայ տանտիկնոջս յայտնել իմ մեկնելու որոշումը։ Վարմունքս ինձ տարօրինակ էր թւում։ Բացարձակ անհատականութիւնը՝ մտածում էի ես, երեւի մի անհիմն, անտրամաբան հասկացողութիւն է, մի անկարելիութիւն այս մեր ողբալի աշխարհում։ Կեանքը իր ամենապարզ արտայայտութիւններով անգամ խնձողուած բախտերի մի ցանց է, ուր մէկի ուրոյն, ըստ երեւոյթին միանգամայն անկախ շարժումը՝ միւսի համար մի անակնկալ ու վճռական դիպուած է։ Տիեզերքում ոչինչ և ոչ դժբաղաւայէս իր համար չի շարժւում, ինչպէս որ ծովի ոչ մի ալիք օղակ չի կաղմում առանց բիւրաւոր ուրիշ ալիքներ հրհրելու։

Ինչո՞ւ տանտիկնոջս չը յայտնեցի վաղը մեկնելու իմ որոշումը։ Պատասխանի փոխարէն յիշեցի նրա խօսքերը՝ Վահիլ, սիրուն այրի է, քրոյը նման։ Վերջին երկու խօսքերը մեխի պէս ցցուեցին դիտումս։ «Բրոյը նման»... ինձ չափազանց հետաքրքիր էր թւում իմանալ, թէ ո՞րքան ճշմարիտ է այդ։ Ես, որ մի կէս ժամ առաջ այդ անծանօթ կնոջ դոյութիւնն անգամ չդիտէի, այժմ ամբողջապէս տարուած էի նրանով և այրւում էի նրան տեսնելու ցանկութեամբ։ Ի՞նչ է կատարւում լուութեան մէջ, որ մեզանից այնպէս խուսափում է և յայտնւում, երբ ինքն է կամենում. մի՞թէ մեր բախտերի տէրը միշտ լուութիւնն է և ոչ խօսքը։

Սենեակումս քայլում էի յետ ու առաջ և ամեն անգամ հարեւանուհիներին ինձանից բաժանող դրանը հասնելով՝ դարձեալ մի անյաղթելի պահանջ էի զգում աչքս դնել այն փոքրիկ անցքին։ Միւս կողմում այժմ մի անծանօթ կին կար, ջահիլ ու սիրուն, գայթակղութիւնը զօրեղ էր, նախկին կիզիչ տենչը իր բոլոր ուժգը-



նութեամբ զարթեց սրտումս։ Նոյն յանցաւոր թուրու-  
թիւնը չկրկնելու համար դադարեցի քայլելուց, կանդ-  
առայ լուսամուտիս առաջ և նայում էի հեռաւոր հորի-  
զոնին։ Լեռնակատարների վրայ վերջալոյսի յետին շո-  
ղերը կամաց-կամաց մեռնում էին, ստուերները մեղ-  
մով կախւում էին երկնքից, և անտառները հազիւ էին  
սեին տալիս՝ լեռնալանջերի վրայ փռուած։ Քիչ յետոյ  
խրճիթները հեռաւոր դաշտավայրի վրայ լուծուեցին ու  
չքացան իջնող գիշերուայ մէջ, իսկ նրանց տեղ սկսեցին  
պլպլալ հատ-հատ ճրագներ, որպէս լուռութեան և խա-  
ւարի թարթող աչքեր։ Ինչքան շատ բան է ասում լու-  
սոյ մի հատիկ շողը։ Ինձ թւում էր, թէ ես տեսնում  
եմ այն խաղաղ տնակների ներսը, ուր օրուայ աշխա-  
տանքից յետոյ գեղջուկ կեանքը խորհում էր։ Շնորհիւ  
մի հատիկ շողի լուռութիւնը խօսում էր և խաւարը տես-  
նում, և երբ կը մարի ճրագը, կեանքը կը նիրհի ան-  
դորր ու երջանիկ՝ երազելով նոր օրերի, նոր աշխատան-  
քի մասին, և այսպէս անվերջ...

Մի փոքրիկ թրխկոց ընդհատեց իմ խոհերը։ յետ  
նայեցի, սենեակումս արդէն իշխում էր խաւարը, և դը-  
րան ճեղքից ներս թափանցած փոքրիկ շողը կրկին խա-  
լում էր պահարանիս վրայ։ Սիրտս մեղմիւ թրթռաց։

Դա էլ լուռութեան աչքն էր, այդ փոքրիկ ցոլքը,  
այդ խղճուկ, մոլորուած շողը, որ գալիս էր միւս սե-  
նեակից որոշ ժամին, լուռ ու գաղտագողի, ինչպէս  
սպասուած սիրահարը և խօսում էր իմ սրտին։ Իմ և  
հարեւանահիններիս մէջ նա դարձել էր մի աննիւթ կապ՝  
հիւսուած դիւթական երաղներից։ Այդ շողը... նա  
կարծես եկել էր ինձ կանչելու, եկել էր փսփսալու իմ  
ականջին մի բան, որ միայն ես կարող էի հասկանալ և  
ուրիշ ոչ ոք աշխարհում։ Դիմանալ անկարող էի. այն  
տենդոտ, խենթ շարժումով, որ յատուկ է անդառնալի,  
յանդուգն վճիռներին, ես մօտեցայ դրանը, կուրծքս  
սղմեցի երկու ձեռքով սրտիս ուժգին զարկը խեղդելու  
և բոցոտ հեքս մեղմելու համար ու նայեցի... անօրի-



Նսակ յուզմունքից ճակատոս դրանք դիպաւ, խուլ թրըխ-  
կոց բարձրացաւ, բայց ես չհեռացայ, այն՝ ինչ որ  
տեսայ, ասես ինձ քարացրեց, մեխեց իմ տեղում:  
Մարդարիտը քրոջ հետ թեւանցուկ՝ գնում-գալիս էր  
սենեակի երկարութեամբ և մօր քնքշութեամբ գուր-  
գուրում, փայփայում էր նրան: Ամեն անգամ, երբ նը-  
րանք շուռ էին գալիս և քայլում դէպի ինձ, ես բերա-  
նաբաց, հեալով նայում էի կանացի այդ երկու գեղանի  
պատկերներին, որոնք այնքան նման էին իրար, որքան կարող  
են լինել երկուրեաները: Նոյն ոսկեփայլ հարուստ մազերը,  
նոյն ճակատը՝ լայն ու բարձր, նոյն վարդագոյն շր-  
թունքները, որոնք կարծես միայն համբոյրի համար են,  
և մանաւանդ նոյն աչքերը խոշոր ու գեղեցիկ, որոնց  
վրայ երկար թերթերունքները իջնում էին զգուշու-  
թեամբ, ասես ափսոսալով, որ մի վայրկեան ծած-  
կում են նրանց հմայիչ փայլը: Տանտիկինս իրաւունք  
ունէր, երկու քոյրերի նմանութիւնն ապշեցուցիչ էր,  
տարբերութիւնը միայն այն էր, որ Մարգարտի հայեաց-  
քի մէջ կանացի քնքշութեան հետ միաժամանակ փայ-  
լում էր իմացականութեան վսեմ կրակը, և նրա սքան-  
չելի դէմքի վրայ գեղեցկութեան ներդաշնակութիւնը  
կատարեալ էր ինչպէս գարնանային մի լուսազարդ ա-  
ռաւօտ, և նրա հոգին վառւում էր իր հմայիչ աչքերի  
մէջ: Դա կին չէր, այլ բնութեան մի սքանչելի խաղ,  
նրա ուրախ վայրկենի մի երջանիկ, հազագիւտ ծնունդ:  
Հոյակապ ու բարեձև այդ երկու կանացի իրանները  
ասես իրար պլլուած երկու սիրուն կաղնիներ լինէին,  
որոնք չգիտես ինչո՞ւ՝ թափ առած շարժում էին միա-  
սին. տեսարանն այնքան գեղեցիկ էր, որ ես ծեփուած  
կը մնայի դրանք, հեալով, դողդողալով կը նայէի ան-  
վերջ, եթէ ոչ ոք և ոչինչ ինձ չխանգարէր: Եւ որքան  
ժամանակ մնացի այդպէս՝ չգիտեմ, գլուխս պտտում  
էր, ծնկներս դողդողում էին, ես կարծես մեղմիւ մա-  
րում, մեռնում էի երազանքի աշխարհում և սթափուե-



ցի միայն այն ժամանակ, երբ մէկը դուռնս կամացուկ-  
ծեծեց: Տանտիկինս էր:

—Ընթրիքի ժամն է, ինչ է պատահել, այսօր ցած  
էլ չէք գալիս. ճրագ էլ չունի, Տէր Աստուած, ախ  
այդ նկարիչները, ամեն բանում տարօրինակ են:

Իրաւունք ունէր. շտապով դուրս ընկալ սենեակիցս  
և յանցանքի մէջ բռնուած երեխայի պէս լռութեամբ  
հետեցի նրան:

Ես չիմացայ՝ ինչպէս ընթրեցի և շտապով կրկին  
վերև բարձրացայ: Այնքան բան ունէի մտածելու: Եւ  
յետոյ սենեակս, այն դուռը, այն փոքրիկ շողը՝  
բոլորը միասին քաշում էին ինձ: Ներս մտայ, փոք-  
րիկ շողն այլևս չկար, նա անյայտացել էր, ինչպէս  
մի թռչուն: Դրան ծակը միւս կողմից խցուած էր: Կանգ  
առայ խաւարի մէջ առժամանակ՝ հայեացքս դրանը  
յառած, ապա անյոյս ու վշտացած նստեցի դիւանի  
վրայ: Ինքս էի առաջ ցանկանում, որ ինձ գայթակղե-  
ցըող այդ փոքրիկ անցքը փակուէր, և այժմ դժգոհ էի,  
որ այդ կատարուել է: Հաւատացած էի, որ Մարգարտի  
գործն էր, և այդ աւելի էր վշտացնում ինձ: Միթէ  
իմացաւ, որ ես նայում էի գաղտագողի կերպով, թէ՛  
հէնց այնպէս, իբրև փորձուած կին, ինքնաբերաբար,  
իր սեռին յատուկ բնազդով որևէ անհամեստութեան  
հնարաւորութիւնն է խափանել: Այսպէս թէ այնպէս  
այդ նրա գործն էր և ես ի սրտէ ցաւեցի. կարծես մի  
ձեռք կրծքիս հարուածեց ու յետ մղեց ինձ, երբ ես  
այնպէս մօտ էի իմ երջանկութեանը:

Մի բան սակայն հաստատ էր. ես թէև այլևս  
գաղտագողի նայել չէի կարող, բայց Մարգարտի պատ-  
կերն այժմ իմ սենեակումն էր այն շողի պէս և խա-  
ղում էր իմ աչքի առաջ, իմ երեւակայութեան հետ: Եւ  
ինձ թւում էր, որ վաղուց է, ինչ ես ծանօթ եմ այդ  
պատկերին, վաղուց է, որ ես նրան գուրգուրում եմ  
հոգուս խորքում, ապրում եմ նրա հետ անգիտակցա-  
բար, լռութեամբ: Լեռներում ու ձորերում մենակ թա-



փառելիս որքան անգամ ես աշխատում էի բռնել, դուրս  
դուրս ելնութեան երազը կենդանի ու գեղեցիկ, այժմ  
այդ երազն է ապրում հարեան սենեակում, և վշտա-  
նում էի, որ այնտեղից ինձ մօտ թափանցող, խորհրդա-  
ւոր շողը խաւարեց:

Ճարս կտրած՝ դուրս եկայ սենեակիցս և գնացի  
թափառելու խաւար դաշտերում, ուր նոյնպէս մարել  
էին բոլոր լոյսերը, լուսութեան պլպլան աչքերը: Ոչինչ  
չէր խանգարում ինձ, և մտքերս դառնում էին գլխումս  
անօրինակ ուժգնութեամբ: Իմ սրտում սկսած հին փո-  
թորիկը, բոցոտ յոյզերի շփոթը—անորոշ ու անհասկանալի՝  
այժմ պատկեր ու նշանակութիւն էին ստանում: Ընդհա-  
տումն չկար, մի օր հոգուս խորքում մի զգացմունք էր ծնել,  
աճել էր դանդաղութեամբ և այժմ կարծես այլևս պարտա-  
կել չէր կարողանում, այն աստիճան նա բուռն էր և խո-  
րունկ: Որչափ և տարօրինակ լինէր այդ, բայց պարզ էր, որ  
երկու քոյրերը փոխառփոխ բորբոքել էին իմ սրտի կրա-  
կը, որ այժմ հրդեհում էր ինձ: Զգացի, որ այսպէս հե-  
ռանալ չեմ կարող, և որ լուսութեան ու խաւարի մէջ իմ  
ներքին աշխարհում կատարուել է մի անդառնալի բան:

Տուն դարձայ մտախոհ. հարեան սենեակում դեռ  
ձայն ու խօսակցութիւն կար. Կլարան դարձեալ մի բան  
էր պահանջում, քոյրը նախ փորձեց համոզել, մեղմացը-  
նել, և երբ այդ անկարելի եղաւ, դուրս գնաց: Քիչ յե-  
տոյ դրանս մօտից տանտիկնոջս ձայնը լսեցի.

—Պարօն, օրիորդ Կլարան ձեզ բարի գիշեր է մաղ-  
թում:

—Բարի գիշեր օրիորդ Կլարային:

Հասկանալի էր, Մարգարիտը քրոջ անօրինակ քը-  
մահածոյքը կատարելու համար ստիպուած էր եղել դի-  
մել տանտիկնոջս օգնութեանը՝ անծանօթ պարօնին ան-  
ձամբ անհանգիստ չանելու համար:

Երբ հարեան սենեակում ամեն ինչ դադարեց, ես  
էլ անկողին մտայ, բայց երկար ժամանակ անքուն էի,  
ուշադրութեամբ լսում էի դրան միւս կողմում քնած կա-



Նանց շնչառութիւնը և աշխատում էի որոշել, թէ՛ որք՝ որին է, կամ աւելի ճիշտ՝ ես ուզում էի լսել միայն Մարգարտի հեքը։ Ապա սկսեցի մտածել, որ բոլոր իմ արածը երեխայութիւն, անմտութիւն է, որ ծիծաղելի է այսպէս զբաղուել մի կնոջով, որ իմ երեսն էլ չի տեսել, և որին ես դիտել եմ միայն մի անգամ, այն էլ դադարագողի։ Բայց իսկոյն յիշեցի, որ նրանից առաջ քոյրը կար իր այն հմայիչ արտաքինով, որին պակասում էր միայն իմացական կրակը ինձ բոլորովին յափշտակելու համար։ Ահա այժմ այդ կրակը, ահա նոյն կլարան կերպարանափոխուած ու կատարեալ և իր հոգու խախտուած ներգաշնակութիւնը կարծես հրաշքով վերականգնած Մարգարտի մէջ։ Առաջինից ես համարձակ կարող էի փախչել, նա վտանգաւոր չէր, բայց այս երկրորդը, այս անմահ Մարգարիտը իսկեւիսկ մի սփինքս էր իմ ճանապարհի վրայ, և նրա առեղծուածներն իրանց խորհրդաւորութեամբ ինձ սղմում էին ինչպէս երկաթէ օղակներ։ Ինքնախաբէութիւնն անօգուտ էր. զգացի, որ չեմ էլ փորձում ազատուել և նոյնիսկ ինքս եմ նետուում դէպի նա, ինչպէս թիթեռնիկը՝ դէպի բոցը։ Ես նմանում էի լեռնակատարից պոկուած քարին, որ արագութեամբ ներքև է գլորւում և յայտնի չէ՝ թէ ուր կը հանգչի։

## V

Օգոստոսի սկիզբն էր, մի սիրուն առաւօտ։ Վճռել էի ամբողջ օրը տանից չհեռանալ. ինչու, չէի կարող ասել. դուցէ մի պարզ քմահաճոյք, որ արդիւնք է լինում ներվային դրութեան կամ գուցէ մի ներքին պատճառ կար, որ ինձանից էլ դադարն էր։ Մարդ յաճախ իր սեփական վարմունքի դրդիչները հեշտութեամբ գտնել չի կարողանում։ Տրամադրութիւնս սկզբում վատ էր, յետոյ չափազանց ուրախացայ, որովհետև տանտիկինս հաղորդեց, թէ Մարգարիտը կարող է մեզ սեղանակից



լինել ճաշին, եթէ մենք սովորականից ուշ ճաշենք, մինչև նա կարողանայ քրոջը կերակրել:

— Խեղճ կինը սաստիկ ձանձրանում է, աւելացրեց տանտիկինս, մեզ հետ գոնէ կը խօսի, սիրտը կը բացուի: Քոյրը ճաշից յետոյ պառկում է հանգստանալու, այն ժամանակ նա կարող է ցած գալ:

Այս նորութիւնն ինձ այնպէս ուրախացրեց, որ ես յիմարացած բացագանչեցի՝ «շնորհակալ եմ», տանտիկինս զարմացած նայեց ինձ, ինքս էլ շփոթուեցի ու կարկամուեցի: Ինչի՞ համար էի շնորհակալ և ու՞ր... Ձգիտեմ, բայց ես այնպէս երջանիկ էի, որ վերջապէս մօտիկից, բոլորովին մօտիկից պիտի կարողանամ տեսնել այն սքանչելի գեղեցկութիւնը, խօսել նրա հետ, իմանալ վերջապէս՝ ով է նա, և ինչո՞ւ է այստեղ, պարզել մանաւանդ՝ թէ ինչ ներքին կապ կայ իմ և նրա բախտի մէջ:

Համբերութիւն չկար, ժամանակից շատ առաջ ցած իջայ սեղանատուն, բայց ինչ անելս չգիտէի: Նստել չըկարողացայ, սկսեցի քայլել մի պատից միւսը: Մօտեցայ հայելուն մազերս յարդարելու համար և սարսափով նկատեցի, որ շփոթութեան մէջ մոռացել եմ փողպատս կապել: Շտապով դուրս փախայ սեղանատնից, սենեակս բարձրացայ, կարգի ձգեցի զգեստս ու կրկին յետ եկայ: Դարձեալ մենակ էի, դարձեալ քայլել սկսեցի, հայելու մէջ նայեցի, մազերս յետ ձգեցի ու շտկեցի, սիրուն էի, գոհ մնացի, որ այդպէս է: Տանտիկինը դեռ աշխատում էր խոհանոցում: Դրան առաջ լսուեց կանացի զգեստի թեթեւ շրշիւն: Ես յետ նայեցի յուզմունքով... նա էր, Մարգարիտը, որ մտաւ ու կանգ առաւ շուարած: Մենք նայում էինք իրար լռութեամբ. դա մի վայրկեան էր, որ ինձ շատ երկար թւաց. ուղեցի մի բան ասել, բայց չկարողացայ և զարմացած էի, որ այդ կինն այդպէս շփոթում է ինձ: Լռութիւնն ընդհատեց նա.

— Ներեցէք, պարօն, ես կարծում էի, որ տանտի-



կինն այստեղ է... ձեր մասին նա ինձ շատ է պատմել, մենք համարեա ծանօթներ ենք, մեզ ներկայացնող չկայ, անհրաժեշտ պարտքը մենք ինքներս կատարենք:

Նա շնորհալի ձևով ձեռքն ինձ մեկնեց, որ ես բռնեցի հազիւ զսպուած յուզմունքով և մի անշնորհք շարժումով դիպայ աթոռին, որ քիչ մնաց ընկնի: Մարգարիտը անուշադրութեան տուեց այդ բոլորը, հանդարտ մօտեցաւ լուսամուտին և նայում էր դուրսը: Սև զգեստի մէջ նրա գեղեցիկ, հոյակապ մարմնի ձևերը իրանց բոլոր կատարելութեամբ ծրագրուում էին ականապարար կերպով: Այդ ընդհանուր սևութեան վրայ էլ աւելի գրաւիչ էր նրա դէմքի քնքոյշ սպիտակութիւնը և հարուստ մազերի ոսկեգոյն փայլը: Զգաց արգեօք, որ ես նայում եմ նրան յափշտակուած, չգիտեմ, միայն յետ դարձաւ, անհոգ կերպով ասաց.

—Հրաշալի վայրում էք ապրում, հրաշալի. մի գիշեր եմ անցկացրել այստեղ և այնպէս լաւ եմ զգում ինձ, այնպէս լաւ:

—Ես շատ ուրախ եմ, տիկին... այո, այստեղ շատ գեղեցիկ է, կազդուրիչ մեղմ օդ... յուսամ՝ չէք ձանձրանայ, զբօսանքներ կատարելու շատ յարմար անկիւններ կան, և ես...

Ուզում էի յիմարաբար ասել, թէ ես պատրաստ եմ ձեզ ծառայելու, բայց զգացի, որ շատախօսում եմ, ուղքովս թեթեւ աղմուկ հանեցի ու լռեցի: Հաւատացած եմ սակայն, որ նա լսեց ինձ և հասկացաւ դրութիւնս. ինքը բնաւ չէր շփոթւում, ես էի երեխայ դարձել մինչև այն աստիճան, որ վախենում էի շարունակել խօսակցութիւնը. զգում էի, որ անպատճառ յիմարութիւն կ'ասեմ: Մարգարիտը յետ եկաւ մինչև սեղանը, յետևից ձեռներով յենուեց նրան, աջ ոտքի թաթը յատակի վրայ խաղացնելով, ինչպէս անում են մտախոհ կամ երազող մարդիկ, գեղեցիկ աչքերը լուսամուտից դէպի հեռուն յառած՝ նայում էր լռութեամբ:

—Ես ինչպէս նախանձում եմ ձեզ, մրմնջաց նա կա-



մացուկ.—Դուք կարող էք գնալ հեռու, հեռու, ա՛յ այն լեռներն ու ձորերը, որոնք կարծես հեռւմ են մշուշի մէջ։

—Այո, այնտեղ շատ գեղեցիկ է, դուք էլ հեշտութեամբ կարող էք վայելել լեռնային բնութիւնը, այդ ամենեւին դժուար չէ։

—Բայց քոյրս կայ, ես նրան մենակ ձգել չեմ կարող, նա այնպէս հեռու չի գնայ, այսինքն չի կարող գնալ։

Նա մի փոքր լռեց՝ միշտ աչքերը հեռուն ուղղած, ապա յանկարծ աւելացրեց՝ առանց ինձ նայելու.

—Այնպէս չէ, բարձր լեռներն ու մթին անտառները սարսափելի են գիշերով. դուք զգացել էք այդ սարսափը։

—Սարսափելի... ո՛չ, միայն խորհրդաւոր են ու ճնշող։

—Զգիտեմ, ինձ միշտ թւացել է, թէ նրանք խաւարի մէջ սարսափելի են։

Նա լռեց, բայց շարունակում էր ուղքով խաղալ յատակի հետ. ըստ երևոյթին նա բոլորովին ուրիշ բան էր մտածում։ Ներս մտաւ տանտիկինը ճաշի պարագաներով։

—Ախ, դուք արդէն ծանօթացել էք, ինչ լաւ է, գիտէք ինչպէս ուրախ եմ. այսօր. վաղուց է, ինչ երեքօրի սեղան չենք նստել. այս նկարիչն էլ շատ անգամ օրերով անյայտանում է, և ես մնում եմ բոլորովին մենակ, այնպէս տխուր է լինում, այնպէս տխուր։ Ձեր ուղքը բարի է, տիկին, դուք եկաք, ահա նա էլ տանն է, այսօր դուրս չի գնացել։

—Այսօր ինձ այնպէս յոգնած էի զգում, ասացի ես և զգացի, որ կարմրում եմ։ Նոյն վայրկենին Մարգարիտն ինձ նայեց մի հայեացքով, որ կարծես ուզում էր ասել՝ «մի՞թէ»։ Ստում էի, և նրա հայեացքը տանել չկարողացայ, գլուխս քաշ ձգեցի։ Եւ վայրկենապէս գլուխովս անցաւ մի անախորժ միտք, թէ գուցէ նա գիտէ իմ ներքինը և նոյնիսկ նկատել է, երբ ես նայել եմ դժբախտ ճեղքից։ Ճաշի ընթացքում ես ինձ զգում էի յանցաւոր երեխայի կացութեան մէջ, որ սպասում է, թէ



շուտով իր ծակուկ արարքը կը բացուի, և ինքը կը պատ-  
 ժուի: Տանտիկինը հանաքներ էր անում, Մարգարիտը  
 խօսում էր աշխարհ տեսած ու ապրած կնոջ համար-  
 ձակութեամբ ամեն բանից: Ես լսում էի լուութեամբ,  
 ամեն անգամ, երբ փորձում էի նայել նրան, հայեացքս  
 նրա աչքերին էին հանդիպում, իսկոյն գլուխս քաշ էի ձը-  
 գում և կարմրում, անկարելի էր դիմանալ: Ի՞նչ ունէր  
 այդ կինը իր դէմքի վրայ, մանաւանդ աչքերի մէջ, որ  
 ինձ ստիպում էր լռել, բայց աներկբայ էր, որ նա ըզ-  
 գում էր իր ոյժը, որ դա նրա համար նորութիւն չէր,  
 ու կարծես զուարճանում էր իմ յուզմունքով, խաղում  
 էր ինձ հետ, ինչպէս երեխան կը խաղար իր գնդակի  
 հետ: Ես այլևս չէի լսում, թէ նա ինչ է խօսում, ինչ  
 է պատմում, նրա ձայնի ելեւելքը հնչում էին իմ ա-  
 կանջին որպէս մի անըմբռնելի երաժշտութիւն, և միայն  
 մտածում էի այն մասին, թէ ես ինչո՞ւ եմ լռել, ինչո՞ւ  
 չեմ կարողանում խօսել: Դարձեալ այս անօրինակ լու-  
 թիւնը, հզօր, ամենակարող, որ գործում է համօրէն  
 ու տիրաբար, որ ընկճում, յաղթահարում է, ինչպէս  
 ինձ այս ժամին: Յիշեցի, որ մի տեղ կարդացել եմ.  
 «Երբ շրթունքները նիրհում են, հոգին է զարթնում և  
 գործի կենսում»: Ո՞րտեղից յիշեցի. այժմ այս նախադա-  
 սութիւնը դառնում էր իմ գլխում ինչպէս ծանօթ եր-  
 գի մի կտոր, որ չգիտես ինչու՝ մարդ անդադար կրկը-  
 նում է:

Կացութիւնս խղճալի էր ու վտանգաւոր. ես մի բառ  
 չէի կարողանում ասել խօսակցութեանը մասնակցելու  
 համար: Երբ տղամարդը կարկամում է մի կնոջ առաջ,  
 վստահ կարող է լինել, որ հոգին գործում է անօրինակ  
 ուժգնութեամբ, ինչպէս հէնց նոր վանդակի մէջ դրած  
 թռչնակ, որ թրպրտում է դուրս թռչելու համար: Այս  
 կնոջ հանդէպ իմ շրթունքներն էին կարկամուել, ես հա-  
 մըր էի կտրել, բայց հոգիս գալարւում էր լուութեան մէջ,  
 և ինչ-որ մութ իղձեր աղմկում էին նրան:

Դաւադրական մի գեղեցկութիւն կայ այն լու-



Թեան մէջ, ուր օրօրուում է դիմացդ նստած կնոջ պատկերը, և երբ համրօրէն, պաշտամունքի երկիւղածութեամբ աշխատում ես ներքին աշխարհում պարփակել մի գեղեցիկ գոյութիւն, աներևոյթապէս միացնել քո հոգուն մի այլ հոգի, որ անգիտանում է իրանից այնքան մօտիկ կատարուող սքանչելի պայքարը: Բաժանուած սէրը կամ տանջանքը միշտ խիստ գունատ է այն մենաւոր զգացմունքի հանդէպ, որ բուն է դնում մի սրտում՝ ինչպէս փոքրիկ օձ մի սև խորշում կծիկ-կծիկ զալարուած: Հոգիների յատակը ծալքեր ունի, որոնք ահաւոր են կամ սքանչելի, երբ շրթունքները իսպառ համր են: Սէրը և ոճիրը այնտեղ են հանգչում լուութեան մէջ: Ահա այդ դիւթական լուութիւնն էր, սիրոյ լուութիւնը, որ համակել էր իմ ամբողջ էութիւնը, և ես ցաւով էի մտածում, որ գուցէ իմ հոգին աղմկող այդ բուռն զգացմունքի ծանրութիւնը մեն-մենակ տանեմ, անընկեր ու լքուած:

Ես տանջւում էի...

— Ձէ՛ք կամենայ մի փոքր տապալած գետնախընձոր, հարցրեց տանտիկինս:

— Ո՛չ:

— Հիւանդ չէ՞ք:

— Ո՛չ:

— Պարոնը համարեա ոչինչ չկերաւ, ասաց Մարգարիտը:

— Մի օր մնաց տանը և ահա այսպէս վատ է զգում իրան:

Պատասխանի փոխարէն ես լուռ նայեցի խօսակիցներին անօրոշ, համարեա ապուշ հայեացքով:

Չիմացայ, թէ ինչպէս վերջացաւ ճաշը, ինչպէս մենք պարտեզ դուրս եկանք: Տանտիկինը մեզ շուտով թողեց և մենք երկսով կրկին մնացինք երեսառերես: Մարգարիտը մի շինծու հետաքրքրութեամբ, որ այնպէս յաջողւում է կանանց և այնքան գողտրիկ է, նստում էր ծաղիկներին: Մի ամբողջ խումբ մեղուներ



աշխատում էին նրանց վրայ՝ գլուխները թաղած ծաղկաբաժակների մէջ։ Ես ստիպուած էի ցոյց տալ, թէ բաժանում եմ նրա հետաքրքրութիւնը, բայց իրագ մը տածում էի խօսակցութիւն սկսել։

—Նայեցէ՛ք այս մեղուններին, ասաց նա, սրանց ըստ երևոյթին խելացի, գիտակցական աշխատանքի տակ թագնուած անգիտակցութիւնը ինձ համար միշտ եղել է մի զարմանալի առեղծուած։

—Ինչու չէք ասում, տիկին, արտաքին անգիտակցութեան տակ թագնուած գիտակցութիւնը, նրանց աշխատանքը մեզ թւում է մեքենայական, բայց այդպէս է արդեօք։

—Թող այդպէս լինի, էականն այդ չէ, այլ ներքինը, որը մնում է առեղծուած։

—Լռութեան մէջ, տիկին, շատ, չափազանց շատ բան կայ, որոնք միշտ կը մնան առեղծուածներ։ մեղունների ներքինն էլ այն մեծ լռութեան մի մասնիկն է, որի մէջ կատարւում են այնքան սքանչելիքներ։

—Սքանչելիքներ... հաւատացած էք։

Նա թափով մի ծաղիկ քաղեց և նայում էր թերթիկներին մտախոհ կերպով՝ ասես այնտեղ վնդրելով իր հարցի պատասխանը։

—Մի՞թէ դուք հակառակն էք մտածում։

—Լռութեան մէջ կատարուածը տարաբախտաբար միշտ սքանչելի չէ, ասաց նա և ներվային շարժումով փետեց ծաղիկ թերթիկները, ցրիւ տուեց։

Տանտիկինը յայտնուեց։

—Տիկին, Կլարան զարթնել է և ձեզ է կանչում։

Մարգարիտը հեռացաւ շտապով, թողնելով՝ որ ես խորհեմ նրա վերջին ասածի վրայ։ Արդարեւ՝ ինչ էր ուզում ասել լռութիւնը միշտ սքանչելի չէ՞ խօսքերով։ Մի՞թէ նա գուշակել էր իմ հոգում կատարուածը և դժգոհ էր, մի՞թէ ուզում էր ասել, թէ ինքը գիտէր, որ ես նայել եմ նրան գաղտագողի ձևով և ակնարկ էր ա-



նում ինձ պատժելու համար։ Բոլոր մաքերս վատ էին, ճաշից առաջ այդ կնոջը տեսնելու երջանիկ տրամադրությունս կորաւ, և նրա տեղը մնաց մի ճնշող զգացմունք, ուր ամօթն ու անօրոշուծիւնը, երկիւղն ու թախիծը խառն էին։ Աստուծացի, որ մի քանի օր առաջ չմեկնեցի։ Բարձրացայ սենեակս, պայուսակս կապեցի և վար իջայ, տանտիկնոջս մնաս բարի ասացի։

— Ո՛ւր դարձեալ։

— Լեռները։

— Երեկոյեան կը վերադառնամ։

— Չեմ կարծում։

— Դարձեալ... ախ այդ նկարիչները։

Ես մեկնեցի, յուսալով որ մինչև վերադարձս մի մի բան տեղի կ'ունենայ, մի անսպասելի փոփոխութիւն, որ ինձ կ'ազատի այս ծանր վիճակից։

## VI

Երեք օր յետոյ վերադարձայ։

Պանսիոնում ոչ մի փոփոխութիւն. իրերն ընթացում էին առաջուայ կարգով։

— Ահա և թափառականը, ասաց տանտիկինս ճաշի ժամանակ. կարծում էի, թէ ձեր ոտքը բարի է, տիկին, այսուհետև մի քիչ էլ տանը կը նստի, բայց էլի մեզ մենակ թողեց։

— Երևի ոչ միայն մեր ոտքը բարի չի, պատասխանեց Մարգարիտը, այլ և ձանձրացնում ենք նրան։

— Տիկին, լաւ գիտէք, որ ձեր ասածը ճշմարիտ չէ, որ դուք ինձ բնաւ չէք ձանձրացնում։

— Ես գիտեմ... օհ օ։

Նա ծիծաղեց բարձրաձայն, և ես կրկին կարմրեցի ասածիս համար ու գլուխս քաշ ձգեցի։

— Ես միայն մի բան գիտեմ, որ դուք սիրում էք քնութիւնը, լեռնային տեսարանները, ինչպէս բանաստեղծ-նկարիչ։



—Ե՛ւ, ձորերի խուլ լռութիւնը, և՛ անտառների հա-  
զիւ լսելի շշուկը...

—Թռչունների երգը, ջրերի կարկաչը, խոտերի  
փափսոցը, զեփիւռի սլալոցը, շարունակեց նա կատա-  
կելով և կրկին քրքջաց բարձրաձայն ու լռեց։ Նա մը-  
տախտհ խաղում էր ձեռքի պատառաքաղի հետ, քիչ յե-  
տոյ շարունակեց.

—...Իսկ ես ձեր այդ լռութիւնը բնաւ չեմ սիրում...  
լռութիւնը զարհուրելի է... նա բարոյական աւերածն  
է... ներքին թշնամին, որ կրծում է այնքան ազնիւ, ան-  
մեղ հոգիներ խուլ խաւարի մէջ. ո՛չ, ես դողում եմ լը-  
ռութիւնից։

—Միշտ։

—Միշտ... լռութիւնը ինքը սոսկումն է. եթէ բը-  
նութեան մէջ ձայնը չլինէր, երկիրը սարսափից կը  
ճայթէր ու փշուր-փշուր ցրիւ կը դար անհունութեան  
մէջ. եթէ մարդը խօսք չունենար, հոգին կը պայթէր  
զարհուրանքից. վայ այն հոգուն, ուր իշխում է լռու-  
թիւնը։ Համբերը միշտ համարեա խենթեր են նաեւ...  
Ես լռութիւն չեմ սիրում։

Նրա ձայնը դողում էր. խօսքերը, որոնք հնչում է-  
ին անօրինակ ուժգնութեամբ, կարծես մի մութ դաղտ-  
նիք էին թազցնում։ Ես չէի սպասում, թէ նա այսքան  
լուրջ կերպով կը զբաղուի մի անմեղ խնդրով, այսքան  
կերբ ու յոյզ կը դնի իր համոզմունքների մէջ։ Զարմա-  
ցած էի ու հետաքրքրուած, ուստի մեղմութեամբ շա-  
րունակեցի.

—Ես ձեզ հետ համաձայն չեմ, տիկին. խօսքը լը-  
ռութեան մի մասն է միայն, նրա ամենաչնչին, ամե-  
նախղճուկ մասը, հաւատացնում եմ ձեզ, կեանքի և  
տիեզերքի խորհուրդը լռութեան մէջ է։ Խօսքը լռու-  
թեան մի անկիւնը բացող քօղն է, իսկ նուիրական ըս-  
տեղծագործութիւնը տիեզերքի մէջ կամ մարդկային  
հոգում միշտ կատարւում է համբօրէն, մի վեհ խաղա-  
ղութեան մէջ, ուր վայրկեանները յաջորդում են իրար



անշշուկ, և ամեն մէկը քար լուծեամբ կերտում է պրանչելիքներ: Մի՞թէ համաձայն չէք, որ նոյնիսկ անկեղծ ու խորունկ սէրը միշտ համար է լինում. զուր չէ ասուած, որ «երբ շրթունքները նիրհում են, հոգին զարթնում է և դործի կենում»:

— Տիկին, ձեր կարկանդակն այսօր հիանալի է, դիմեց նա յանկարծ տանտիկնոջ:

Ես կարկամեցի ու զայրացայ, աւելի պարզ ու վճռական ձևով դժուար էր հեգնել իմ ասածը, մանաւանդ սիրոյ իմ փիլիսոփայութիւնը:

— Ծաշի ժամանակ մեռաֆիղիկան բաւական անմարս բան է, այնպէս չէ, ասաց նա անհոգ ծիծաղելով:

Այրի է, մտածեցի ես, իսկ այրիները նման են այն թռչուններին, որոնք մի անգամ ազատուել են թակարդից: Սէրն իբրև իդէալական, եթերային մի յարաբերութիւն սեռերի՝ դադարել է նրանց համար որևէ գին ունենալ, որովհետև կեանքը և իրերը դարձել են դրական: Իմ բառերը երևի խիստ օտարոտի են հնչում այս այրի կնոջ ականջին, և իմ հոգին բորբոքող կրակը դուցէ երբէք, երբէք չի վարակի սրան: Ո՞վ գիտէ, դուցէ նա իր գեղեցիկ արտաքինի տակ թաղցնում է կեանքի տգեղութիւններից կամ անարդարութիւններից ցաւած, յոգնած մի հոգի, հեգնող ու թերահաւատ դէպի ամենը և ամեն ինչ, որ վերաբերում է մարդկային իդէալական յարաբերութիւններին:

Այս բոլորն անցնում էր իմ գլխով այն ժամանակ, երբ Մարգարիտը հանդարտ ուտում էր կարկանդակները և վրաս չէր էլ նայում: Այսպիսի լուծիւնը ճիշտ որ զարհուրելի էր, որովհետև իմ ներքին աշխարհում դալարուող լուռ զգացմունքին այս գեղեցիկ, այս դիւթական արարածը պատասխանում էր իր կարկանդակներով: Դա էլ մի տեսակ աններդաշնակութիւն էր, որ իմ սիրտը ցաւեցնում էր: Ինչ թւում էր, թէ գեղեցկութիւնը երբէք բիրտ չպէտք է լինի:



ձաշը վերջացաւ. մենք կրկին դուրս եկանք պարտէզ:

— Հրաշալի օր է, ասաց նա՝ դէպի հեռուն, դէպի կապուտակ լեռները նայելով. իսկեիսկ թափառելու և լուրթեան հմայքը ճաշակելու օր, այնպէս չէ...

Նա հեգնում էր:

— Ես այսօր զբօսանքի չեմ գնալու:

— Ինչպէս ասացիք ճաշի ժամանակ, «երբ շրթունքները նիրհում են, հոգին զարթնում է և գործի կենում»։ Լաւ է ասուած, բայց ինձ հետ ձեր հոգին դործի կենալու պէտք չի զգայ, որովհետեւ մենք միշտ կը խօսենք: Ա՛յ, գնանք դէպի այն ծառուղին, ուր այնպէս զով է, տանտիկինն ինձ կը կանչի, եթէ Կլարան զարթնի:

Նա ներս մտաւ, հովանոցը վերցրեց, և մենք քայլեցինք լուրթեամբ՝ կողք կողքի: Ճանապարհին մի քանի անգամ նրա գիրգ բազուկը դիպաւ իմ թևին և արտօնեց սարսուռով ցնցեց ինձ: Ես նայեցի դադտագողի կերպով՝ իմանալու համար, դիպուածով եղաւ այդ հպումը, թէ՛ դիտաւորեալ, բայց նրա դէմքի վրայ ոչ մի փոփոխութիւն: Նա քայլում էր իմ կողքից հոյակապ ու սեւազգեստ և անհոգ կերպով խաղացնում էր ձեռքի հովանոցը: Ծառուղին հրաշալի էր. երկու կողմից ծառերը բարձրացել էին և վերևում սիրահարների պէս գրկուել իրար հետ՝ ոստ ոստի խառնելով: Մեր գլուխների վրայ կանաչի մի սքանչելի կամար էր՝ տերևների մոզայիկներով զարդարուած, որոնց արանքից արևի շողերը թափանցում էին, մի վայրկեան խաղում իմ գեղեցիկ ուղեկցուհու ոսկեգոյն մազերի, ճակատի, կամ այտերի հետ, ինչպէս փայլուն թիթեռներ, իսկ նա շարունակում էր քայլել՝ հայեացքը միշտ դէպի հեռուն, դէմքը մտազբաղ, երազող:

Ես լուում էի յամառաբար և սպասում. արդէն ծառուղիի մէջտեղումն էինք, երբ նա ընդհատեց լուրթիւնը.



— Ես ասացի, որ լռութիւնը զարհուրելի է, իսկ դուք շարունակում էք լռել:

— Երբ շրթունքները նիրհում են, հոգին զարթնում է և դործի կենում, պատասխանեցի ես առանց վերև նայելու: Նա յանկարծ կանգ առաւ, իր ուժեղ, դիւթիչ հայեացքն ինձ ուղղեց մի վայրկեան, ապա հովանոցի ծայրով մի չոր տերև ծակեց ու վերցրեց:

— Դուք ինձ սիրում էք, հարցրեց նա վճռական ու լուրջ կերպով:

Հարցն այն աստիճան անսպասելի էր, որ ես միանգամայն շփոթուեցի և մնացի կարկամուած: Մի վայրկեան մենք նայում էինք իրար, նա համարձակ ու իշխող, իսկ ես փոքրացած ու խղճուկ:

— Ձէք պատասխանում:

— Այսինքն... ես ինչպէս արտայայտեմ... դուք այնպէս... յանկարծակի...

— Դուք ինձ սիրում էք, հարցն կարծեմ պարզ է, և ձեր մի խօսքն այժմ աւելի արժէ, քան ձեր լռութեան ամբողջ փիլիսոփայութիւնը. ես այդ խօսքին եմ սպասում:

— Այո, սիրում եմ...

— Այսպէս... ես այդպէս էլ ենթադրում էի. երբ տղամարդը կնոջ առաջ միշտ խրտնած հորթի կերպաբանք է շինում, ապուշ-ապուշ նայում երեսին, լալկան ճառեր ասում, նա կամ սիրում է, կամ սիրելու վրայ է նա ծիծաղեց, բայց այս անգամ առհարկի:

— Ո՛չ, տիկին, երբ տղամարդը կնոջ մօտ համր է կտրում, խօսք չի գտնում ասելու, նա կամ սիրում է, կամ սիրելու վրայ է:

— Լաւ, ընդունենք, որ այդպէս է, բայց համաձայնեցէք, որ ձեր սէրը շատ է նման մեղուների սիրուն դէպի ծաղիկները: Բզզաց, թռաւ, ճանապարհին գտաւ մի սիրուն ծաղիկ, թեւերը կը ծալի, կը նստի ծծելու, յետոյ... դարձեալ դէպի առաջ, դէպի նոր ծաղիկներ, քրոնց բոլորին նա հաւասար չափով է սիրում անշուշտ:



Ես ձեր ճանապարհի վրայ յայտնուեցի, այդ ճամարիտ է, բայց խոստովանեցէք, որ ժամանակը կարճ էր, այնպէս չէ, չափազանց կարճ, հազիւ մի շաբաթ:

— Տիկին, գուցէ դուք նկատել էք, որ ես մի գեղապաշտ երազող եմ: Ես եկայ յատկապէս այս խուլ անկիւնը՝ բնութեան ծոցում մենակ երազելու համար: Շատերին կարող է տարօրինակ թւալ, որ մի լուրջ մարդ երազելը դարձնում է զբաղմունք. բայց ես կը կամեմ նայի, որ դա գոնէ ձեզ համար տարօրինակ չլինէր: Մեր ամբողջ կեանքն էլ մի երազ է, մի տխուր երազ, և յետոյ՝ մեր արածի արժէքը մեր մէջ, մեր հոգում պէտք է փնդրել և ոչ դրսում: Տարօրինակութիւն չկայ աշխարհում, որովհետեւ հաստատուն, յաւիտենական օրինակ նոյնպէս չկայ: Ես իմ ծննդավայրում մի մարդ էի ճանաչում, մի խեղճ, աղքատ երաժիշտ, որ փոխանակ իր արհեստով հաց վաստակելու՝ բարձրանում էր գիշերները մի բլրի վրայ և նուագում էր աստղերի համար. տարօրինակ էր, չէ, ամենքն էին գտնում տարօրինակ... Բայց մարդն ինքն էր միայն բմբռնում իր արածի արժէքը և իր ձեռով հասկանում կեանքը: Եւ այսպէս, տիկին, ես այն խեղճ երաժիշտի պէս եկայ այս մոռացուած վայրերում աստղերը երգելու խուլ գիշերին: Այստեղ իմ շուրջն իշխող այս սքանչելի ներդաշնակութիւնն ինձ թւում էր բնութեան մի սիրուն երազ: Իմ անվերջ թափառումների մէջ ես յաճախ ցաւով էի մտածում, որ այդ զարմանալի երազը համր է ամեն տեղ, որ նրան չի կարելի բռնել, գգուել, գուրգուրել: Ինձ թւում էր, թէ արարածների հոգում ապրող յարատեւ թախիժը յատկապէս այդ երազը բռնելու և վայելելու մշտական, անյադուրդ և անկարելի տենչն է, որին բաւականութիւն տալու համար մենք քաղում և մի վայրկեան յետոյ ոչնչացնում ենք գեղեցիկ ծաղիկները, վազվզում ենք կանաչի վրայով ու տըրորում խոտերը, բռնում ենք գրաւիչ թիթեռը և սպանում մեր ձեռքերի մէջ: Ամեն մի մասնակի գեղեցկու-



Թեան տակ մենք փնդրում ենք անհունը և չգտնելով ասես զայրացած փշրում ենք ու անցնում։ Բնութիւնը ստեղծում է, և մարդը միայն աւերում...

—Վերստին ստեղծելու համար։

—Անշուշտ, բայց աւելի նուազ կատարեալը, քան ընդհանր ստեղծագործութիւնն է։ Բայց գուցէ ես ձեզ ձանձրացնում եմ, տիկին։

—Խօսեցէք, խօսեցէ՛ք, ես սիրում եմ, երբ այդպէս խօսում են։

—...Եւ ահա հոգեկան այս կացութեան մէջ անըստապասելի կերպով ես տեսայ ձեր քրոջը...

—Իմ քրոջը... կրկնեց նա յուզմունքով.—նստենք այս նստարանի վրայ։

—Ձեր քրոջը, շարունակեցի ես՝ նստարանի վրայ տեղ բռնելուց յետոյ.—նրա դիւթական արտաքինով յաւիճող տակուած՝ ինքս ինձ ասացի. «ահա նա, այն երազը մարմնացած. մի չքնաղ արարածի մէջ», բայց անմիջապէս այն սպանիչ ժպիտը, նրա խախտուած, խեղաթիւրուած հոգին, նրա փշրուած բանականութիւնն ինձ յետ մղեց։ Հոգուս մէջ մնաց միայն մի կիզիչ ցաւ և նրա հմայիչ պատկերը աննիւթ, եթերային, դարձեալ երազի պէս, որ չգիտէի՝ ո՛ւմ հետ կապել, ո՛ւր մարմնացնել։ Որոշել էի հեռանալ այդ ցաւով, դուք եկա՛ք... և ինձ համար պարզուեց ամեն ինչ, ես տեսայ վերջապէս իմ սեփական հոգին... Ես ձեզ սիրել եմ առանց տեսնելու, ես ձեզ սիրել եմ ձեր քրոջ մէջ առանց այդ իմանալու, իմ հոգին ձեզ փնդրում էր՝ ինչպէս թափառական ամպը մի բարձր լեռնակատար, ինչպէս ծովերը կտրող թռչունների երամը հանգչելու մի ժայռ։ Ես անկեղծ եղայ, տիկին, բայց ձեր յուզմունքը ինձ ընկճում է, ինձ ցաւեցնում, գուցէ դուք մի հիասթափուած էք, մի վշտահար, ներեցէ՛ք ինձ՝ եթէ իմ խօսքերը եկան մի ծածուկ վէրք մօրմօքելու, մի հին ցաւ նորոգելու...

—Դուք ինձ սիրել էք իմ քրոջ մէջ... կրկնեց նա ամբենայաբար՝ աչքերը մի կէտի յառած և խորին ցա-



ւով.—Խեղճ քոյր, խեղճ քոյր, շարունակեց նա յուզմունքով, և ես նկատեցի, որ աչքերը թացացան և չրթունքները դողդողացին:

Ես սպասում էի. նա հովանոցի ծայրով խաղիսըմէ էր գետինը՝ կիսով չափ առաջ կռացած:

—Շնորհակալ եմ ձեր անկեղծութեան համար, ասաց նա՝ յանկարծ ոտի կանգնելով.— իրաւունք ունէիք ասել այդ բոլորը... Խօսելը լաւ է, թող ամենքը խօսեն, ամենքը, լռութիւնը զարհուրելի է, խեղճ քոյր... Բայց մենք շատ ուշացանք այստեղ, քոյրս երևի զարթնեց, ահա տանտիկինը դուրս եկաւ դռնից. ցտեսութիւն!

—Բայց, տիկին...

—Յտեսութիւն:

Եւ նա շտապով դիմեց գէպի տունը:

Ես մնացի կանգնած. լուռ նայում էի նրա սքանչելի հասակին, նրա բարձր, նուրբ իրանին, որ թեթեւ օրօրում էր ծառերի տակ, բոլոր այդ գեղեցիկ մարմնի բարեձևութեանը, որի վրայ ընտելանը գործել էր ասես մի կանխամտածուած ծրագրով: Նայում էի, և ինձ թւում էր, թէ այդ փախչող պատկերից մի բան մնաց ինձ մօտ, մի աներևոյթ բան նրա էութիւնից, որ շչմեցըրեց ինձ: Ել ոչ մի կասկած չկար, խենթի պէս սիրում էի այդ կնոջը. իսկ նա...

Վերստին նստեցի նստարանի վրայ, երբ նա իսպառ ծածկուեց, և ընկղմուեցի խոհերի մէջ: Իմ բախտն էր՝ փնտռում...

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

(Յը շարունակով)